

باسمه تعالی
طرح درس مقطع تحصیلات تکمیلی

اطلاعات درس و رشته:	حقوق کیفری خانواده، ۲ واحد، رشته حقوق کیفری و جرم‌شناسی
اطلاعات کلاس درس:	دوشنبه ساعت ۱۳:۳۰ تا ۱۵:۳۰، کلاس B۳۰۷
راه‌های ارتباطی:	ho.soleimani@gmail.com
معرفی استاد:	حسین سلیمانی

۱- شرح درس Lesson Plan

موضوع درس

درس حقوق کیفری خانواده از جمله دروس اختیاری خوشه حقوق کیفری در سرفصل جدید رشته حقوق کیفری و جرم‌شناسی است که در ذیل موضوعات مربوط به حقوق کیفری اختصاصی مطرح شده است. توجه به این عنوان، که پیشتر کمتر موضوع بحث و تدریس قرار می‌گرفته است، برآمده از مسائل و مشکلاتی است که این عنوان در حقوق کیفری ایران داراست. یکی از مهمترین مسائل در این باره، کیفری سازی حقوق و تکالیف و روابط خانوادگی است. تا چه حد قانون‌گذار حق دارد در حیطه ارتباطات خانوادگی دخالت کند؟ از این جهت لازم است مطالعه شود که در سیاست جنایی تقنینی و قضایی کشورمان در حوزه حقوق کیفری خانواده چه موضعی اتخاذ شده است.

در این حوزه، ما با تنوعی از جرایم روبه‌رویم که برخی از آنها در حیطه جرایم عمومی می‌گنجد که دارای ویژگی خانوادگی شده‌اند و برخی نیز به طور خاص مربوط به حوزه حقوق خانواده‌اند. مهمترین این دسته‌ها عبارت‌اند از:

- جرایم بر ضد تمامیت جسمانی در خانواده، مانند همسرکشی، قتل ناموسی، فرزندکشی، ضرب و جرح همسر و فرزندان، سقط جنین، پیوند اعضا و...

- جرایم بر ضد شخصیت معنوی در خانواده، شامل جرایم عفافی، توهین و افترا و...

- جرایم ویژه حیطه خانواده، مانند ترک انفاق، عدم ثبت ازدواج و تولد و...

- جرایم مالی در حوزه حقوق خانواده، و دیگر جرایم.

در این درس در قالب دو واحد جرایم بر ضد خانواده در قانون مجازات اسلامی و قوانین دیگر با رویکردی تحلیلی - انتقادی و با مطالعه تطبیقی با فقه و قوانین کشورهای دیگر بررسی می‌شود.

اهداف کلی درس :

۱. شناخت مفاهیم پایه، مبانی و قلمرو حقوق کیفری خانواده.

۲. تحلیل جرائم خاص مرتبط با نهاد خانواده و عناصر تشکیل‌دهنده آن‌ها.

۳. بررسی تطبیقی مواضع فقهی، قانونی و رویه قضایی در برخورد با جرائم خانوادگی.

۴. تبیین چالش‌های نوپدید در عرصه حقوق کیفری خانواده.

۵. تقویت توانایی تحلیل پرونده‌های قضایی و ارائه راه‌حل‌های علمی.

برای درک صحیح حقوق کیفری خانواده، نخست باید به تعریف دو حوزه بنیادین آن، یعنی حقوق خانواده و حقوق کیفری پرداخت. حقوق خانواده، شاخه‌ای از حقوق خصوصی و مشخصاً زیرمجموعه حقوق مدنی است که هدف اصلی آن، تنظیم روابط میان افراد در یک واحد خانوادگی است. این روابط بر مبنای رضایت، اراده آزاد و قراردادهای خصوصی مانند عقد نکاح شکل می‌گیرد و اساساً از قواعد حقوق خصوصی تبعیت می‌کند. موضوعاتی چون ازدواج، طلاق، حضانت، و نفقه در این چارچوب بررسی می‌شوند. در مقابل، حقوق کیفری به عنوان شاخه‌ای از حقوق عمومی، مجموعه‌ای از قواعد است که به تعیین و مجازات اعمال مجرمانه می‌پردازد و هدف آن حفظ نظم عمومی و پیشگیری از جرائم است. این حوزه، تجلی حاکمیت دولت و ابزار قهری آن برای تضمین امنیت و عدالت اجتماعی است.

حقوق کیفری خانواده، در محل تلاقی و هم‌پوشانی این دو حوزه حقوقی مجزا پدید می‌آید. این رشته نوظهور نشان‌دهنده یک تغییر پارادایمیک در نظام‌های حقوقی مدرن است؛ تغییر از دیدگاهی که خانواده را یک نهاد کاملاً خصوصی می‌دید، به دیدگاهی که آن را واحد بنیادین جامعه می‌داند و از این رو، دولت را در قبال حفظ و تحکیم آن مسئول می‌شناسد. ورود حقوق کیفری به این عرصه، به معنای آن است که برخی تخلفات و اعمال درون خانواده دیگر صرفاً یک اختلاف مدنی میان دو فرد نیست، بلکه جرمی علیه نظم و مصلحت عمومی تلقی می‌شود. به عنوان مثال، ترک اتفاق دیگر فقط یک بدهی مالی تلقی نمی‌شود، بلکه یک جرم کیفری است، زیرا نادیده گرفتن وظیفه مالی، سلامت و قوام خانواده را به خطر می‌اندازد که این خود یک مصلحت عمومی است. بنابراین، حقوق کیفری خانواده ابزاری است که دولت با استفاده از قدرت قهری خود (حقوق کیفری)، به تضمین اجرای وظایف و تکالیف خصوصی (حقوق خانواده) می‌پردازد. این تلاقی، چالشی عمیق در خصوص میزان و ماهیت دخالت دولت در خصوصی‌ترین روابط انسانی ایجاد می‌کند.

اهمیت حقوق کیفری خانواده: چرا این حوزه مهم است؟

اهمیت حقوق کیفری خانواده در دوران معاصر از چند منظر قابل بررسی است:

نخست، خانواده به عنوان «واحد بنیادین جامعه» شناخته می‌شود. همانطور که در مقدمه قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز آمده است، خانواده سنگ بنای اصلی اجتماع است و سلامت و استحکام آن مستقیماً با سلامت و ثبات کل جامعه مرتبط است. بنابراین، هرگونه تهدید علیه این نهاد، تهدیدی علیه کل جامعه محسوب می‌شود.

دوم، روابط درون خانواده به دلیل ماهیت صمیمی و اغلب نابرابر خود، مستعد بروز انواع آسیب‌ها و سوءاستفاده‌ها است. آسیب‌پذیرترین اعضا، یعنی زنان، کودکان و سالم‌خوردگان، ممکن است در معرض خشونت، استثمار و نادیده گرفتن حقوق قرار گیرند. حقوق کیفری با فراهم آوردن ضمانت اجرای شدیدتر و قوی‌تر نسبت به حقوق مدنی، ابزاری مؤثر برای حمایت از این افراد فراهم می‌کند.

نکته مهم این است که پیدایش حقوق کیفری خانواده نشان‌دهنده یک تحول بزرگ در فلسفه حقوقی است. پیش از این، حقوق مدنی صرفاً به جبران خسارت‌ها و حل و فصل منازعات بین افراد می‌پرداخت. در این دیدگاه، هدف اصلی بازگرداندن وضعیت به حالت پیش از وقوع اختلاف بود. اما با ظهور حقوق کیفری خانواده، دولت دیگر تنها یک داور منفعل در اختلافات خصوصی نیست، بلکه به یک ضامن فعال برای حفظ حداقل استانداردهای رفاه و امنیت در درون خانواده تبدیل می‌شود. این رویکرد بیانگر این است که دولت به این درک رسیده است که برخی اعمال، مانند خشونت خانگی یا کودک‌آزاری، نه تنها به فرد آسیب‌دیده، بلکه به کل جامعه آسیب می‌رسانند و

بنابراین نیازمند مداخله قهری و پیشگیرانه هستند. این تغییر از رویکرد جبران‌محور حقوق مدنی به رویکرد مجازات‌محور حقوق کیفری، بیانگر یک سیاست جنایی است که به دنبال تقویت بنیان‌های اخلاقی و اجتماعی جامعه از طریق حفاظت از خانواده است

۲- تکالیف و نظام ارزشیابی Assignments & Assessment

- دانشجویان باید در ابتدای جلسات، یک کشور را برای کار تطبیقی انتخاب کنند و متناسب با مطالب ارائه شده هر جلسه، برای جلسه بعد در آن نظام مطالعه کنند. مطالب تطبیقی تنظیم شده باید در آخر ترم به صورت یک مقاله کامل تحویل داده شود که تا هفت نمره دارد. تاکید می‌شود که باید کار به صورت تدریجی و متناسب با بحث‌ها ارسال شود و در هر جلسه، باید آمادگی ارائه گزارش در این باره وجود داشته باشد.

- دانشجویان باید در طول ترم سمینار داشته باشند. سمینار باید در جهت تکمیل مباحث کلاس و ترجیحا با محوریت نقد و بررسی یک مقاله در موضوع بحث باشد. بحث گروهی، مشارکت در بحث‌ها، تحلیل پرونده‌های قضایی (Case Study) جزء این آیتیم است. این فعالیت تا دو نمره دارد

- آزمون میان‌ترم چهار نمره دارد. این کار به صورت ارائه تیمی انجام می‌گیرد. دانشجویان در سه گروه، در سه جلسه کامل به یکی از موضوعات مرتبط خواهند پرداخت

- آزمون پایان ترم هفت نمره دارد.

۳- زمان‌بندی حدودی جلسات Session Scheduling

فصل اول: کلیات

جلسه اول: کلیات و مفاهیم بنیادین ۱

- تعریف حقوق کیفری خانواده، قلمرو و حدود آن، تفاوت با حقوق مدنی خانواده، اهمیت و اهداف حمایت کیفری از نهاد خانواده، تاریخچه مختصر.

جلسه دوم: کلیات و مفاهیم بنیادین ۲

- توجیه کیفری‌سازی حقوق خانواده، سیاست جنایی ایران در باب حقوق کیفری خانواده، تئوری‌های فقهی در باب جرایم خانوادگی، اساسی‌سازی حقوق کیفری خانواده، اصل حداقل‌سازی مداخله کیفری.

فصل دوم: جرایم خانوادگی در حوزه جرایم بر ضد تمامیت جسمانی اشخاص

جلسه سوم: قتل‌های خانوادگی ۱ (همسرکشی و قتل‌های ناموسی)

- تعریف قتل ناموسی (Honor Killing)، تمایز آن با دیگر قتل‌های خانوادگی، زمینه‌های فرهنگی - اجتماعی و مبانی فقهی و قانونی ماده ۶۳۰ قانون تعزیرات و ماده ۳۰۲ قانون مجازات اسلامی، تحلیل این قتل‌ها تحت عناوین مجرمانه مختلف قتل با لحاظ عوامل مشدده و مخففه

جلسه چهارم: قتل‌های خانوادگی ۲ (فرزندکشی)

- زمینه‌های اجتماعی، فرهنگی، دینی، جرم‌شناختی فرزندکشی، بررسی فقهی و حقوقی فرزندکشی با مطالعه تطبیقی

جلسه پنجم: مطالعه تکمیلی قتل‌های خانوادگی: مطالعه پرونده (Case Study) با محوریت دانشجویان

جلسه ششم: خشونت خانگی (۱)

- تعریف خشونت (فیزیکی، روانی، جنسی، اقتصادی)، ماده ۶۱۹ قانون مجازات اسلامی (توهین و ضرب)، همسرآزاری و کودک‌آزاری (قانون حمایت از اطفال و نوجوانان)

جلسه هفتم: خشونت خانگی (۲) - (میزگرد دانشجویی)

- سیاست‌های قضایی و پلیسی در مواجهه با خشونت خانگی، نقد و بررسی خلأهای قانونی.

فصل سوم: حقوق کیفری خانواده در حیطه جرایم بر ضد شخصیت معنوی

جلسه هشتم: جرائم عفا فی (۱) - زنا و لواط

- جایگاه جرم زنا در قوانین و فقه و همراه با مطالعه تطبیقی

جلسه نهم: سایر جرائم علیه عفت (جرایم مادی زنا و لواط)

- جرایم موجود در قوانین کیفری و فقه همراه با مطالعه تطبیقی در نظام‌های مختلف، امکان کیفری‌سازی رابطه جنسی به عنف با همسران

جلسه دهم: سایر جرایم بر ضد شخصیت در خانواده/ ارائه دانشجویی

فصل چهارم: جرایم ویژه حوزه حقوق خانواده

جلسه یازدهم: جرایم مرتبط با اصل نکاح و موانع آن

- ازدواج با محارم، ازدواج با وجود علت حرمت (رضاع، شبهه و...)، ازدواج مجدد بدون اجازه دادگاه (در موارد لازم الاجرا)، ازدواج با اتباع خارجی بدون مجوز.

جلسه دوازدهم: ترک انفاق و جرائم مرتبط با تخلف از وظایف زناشویی

- تعریف نفقه، شرایط وجوب، ضمانت اجرای کیفری ترک انفاق (ماده ۵۳ قانون حمایت خانواده)، عدم تمکین و پیامدهای آن، تخریب رابطه زناشویی.

جلسه سیزدهم: جرائم علیه کودکان در خانواده

- بهره‌کشی، خرید و فروش کودکان و کودک‌همسری.

جلسه چهاردهم: جرائم مالی در خانواده

جلسه پانزدهم: جرائم سایبری علیه خانواده

- افترا، انتشار تصاویر خصوصی، توهین و اخاذی در فضای مجازی.

جلسه شانزدهم: چالش‌های فرارو و مطالعه تطبیقی

- نقد رویکرد عمومی/خصوصی در حقوق کیفری (با استناد به اثر سوزان بوید)، چالش‌های حقوق کیفری ایران در

باب حقوق کیفری خانواده، پیشنهادها و انتقادات